

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

УДК 378.147

Валентина Бенера

ТЕНДЕНЦІ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ У 20-х рр. ХХ ст.

Бенера В. Є. Тенденції професійного спрямування самостійної роботи студентів вищої школи у 20-х рр. ХХ ст.

У статті визначено зміни в теорії і практиці самостійної роботи студентів окресленого історичного періоду, виявлено особливості та тенденції професійного спрямування самостійної роботи в навчальному процесі. Актуалізовано конструктивний досвід організації самостійної роботи студентів у вищій школі України у 20-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: самостійна робота, вищий навчальний заклад, навчальний процес, теорія, практика, тенденції, актуалізація історичного досвіду.

Бенера В. Е. Тенденции профессионального направления самостоятельной работы студентов высшей школы в 20-х гг. ХХ в.

Определены изменения в теории и практике самостоятельной работы студентов выделенного исторического периода, выявлены особенности и тенденции профессионального направления самостоятельной работы в учебном процессе. Актуализирован конструктивный исторический опыт организации самостоятельной работы студентов высшей школы Украины в 20-х гг. ХХ в.

Ключевые слова: самостоятельная работа, высшее учебное заведение, учебный процесс, теория, практика, тенденции, актуализация исторического опыта.

Benera V. Ye. Trends of professional direction Self-Studies work Development in Academic Process in Higher Educational Establishments in the Context of Reformatations in 1920–1930.

The changes in the theory and practice of students' self-studies work within the given historical period have been distinguished; the characteristic features and tendencies of students' self-studies development have been identified within the proposed periods. The revealed positive experience of students' self-work organization has been actualized in academic process in higher educational establishments of Ukraine (1920–1930).

Key words: self-studies, higher educational establishment, educational process, theory, practice, tendencies, actualization of historical experience.

Сучасні вимоги до підготовки фахівців, їх компетентності спонукають до ґрунтовнішого вивчення розвитку теорії і практики самостійної роботи студентів в історії вищої школи України. Результати проведеного дослідження (2003–2012 рр.) дозволяють узагальнити наукові роботи дослідників за трьома напрямками: перший – *психолого-дидактичний* (В. Грішин (2000), О. Малихін (2009), Г. Романова (2003), Н. Чепелева (1992) та ін.); другий напрям – *дидактично-методичний* (Л. Журавська (1999), В. Козаков (1991), В. Луценко (2002), О. Мороз (1971), В. Сагарда (1992), М. Солдатенко (2007) та ін.); третій – *історико-педагогічний* (О. Барибіна (Х., 2007); О. Микитюк (Х., 2003), О. Осова (Х., 2008), О. Пташний (Х., 2003) та ін.). Результати логіко-системного аналізу наукових праць свідчать про відсутність цілісного історико-педагогічного дослідження розвитку теорії і практики самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищих закладів освіти України досліджуваного періоду.

Мета статті – виявити особливості та тенденції розвитку в теорії і практиці самостійної роботи студентів вищої школи заявленого історичного періоду.

Реорганізації у вищій школі, що відбувалися у зазначений період, мали безпосередній вплив на розвиток вищої освіти загалом й організацію самостійної роботи студентів зокрема. Так, рішення партійної наради (1920) і Третьої Всеукраїнської наради просвіти (1921) були спрямованими на реорганізацію старої вищої школи в інститути за виробничими і

функціональними ознаками [14]. Провідною ідеєю для класичних університетів зазначеного періоду стає ідея вузькопрофесійної спеціалізації факультетів. Академічна педагогічна парадигма університетської системи підготовки фахівців була розкритикована як така, що не забезпечувала конкретних професійних знань, умінь і навичок. Це зумовило рішення про закриття класичних університетів. Постановою «Про реформу вищої школи» Наркомом України у 1920 р. було ліквідовано університети в Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі. Основою подібних дій стала концепція крайнього професіоналізму, яка на той час набула значної ваги у професійно орієнтованій педагогічній парадигмі.

Логіко-системний аналіз наукових джерел дозволяє відзначити, що в Інститутах народної освіти для студентів визначалися обов'язковими самостійні роботи. Так, згідно зі Статутом Харківського ІНО (1921) студенти виконували такі самостійні роботи: а) слухання і складання теоретичних курсів; б) використання робітно-студійних і семінарських робіт; в) організація й проведення конференцій; г) практика у шкільних, дошкільних і позашкільних закладах, влаштованих з показовою метою при інститутах і в кращих установах поза інститутом; г) виконання трудових процесів у вигляді виробничих робіт під керівництвом інструкторів на фермах, майстернях, заводах згідно з переважаючим характером життя цього краю (для чого при інститутах влаштовуються ферми, майстерні та інші господарські установи), а також виконання внутрішнього самообслуговування в інституті; д) спостереження та пошуки наукового характеру [15, арк. 7 зв.].

Наприкінці 1920-х рр. у педагогічній літературі з'явилися публікації, що стосувалися дослідницького методу і перші спроби класифікувати різні методики (Я. Ряппо, Т. Гарбуз, О. Залужний, Я. Столярів). Зауважимо, що здобутки вищої школи позитивно оцінила третя Всеукраїнська конференція з педагогічної освіти (2–7 жовтня 1921 р.). На ній було визначено загальне тижневе навчальне навантаження студентів у кількості 36 годин. На теоретичні курси та інші види робіт, що виконувалися в стінах освітнього закладу, відводилося не більше 24–26 годин на тиждень. Наголосимо, що решта часу (10–12 годин) призначалася для практики та самостійної роботи студента [14].

Зазначимо, що у другій половині 20-х рр. XX ст. в розробці та розповсюдженні педагогічних ідей серед студентів вищої школи, з одного боку, навчальним закладам пропонувалося формувати у майбутніх педагогів навички методів дослідження. Так, Равич-Щербо зазначав, що «не експериментуючий педагог є фікцією» [11, с. 30]. З іншого, – офіційні рішення були спрямовані на прискорення випуску необхідної кількості спеціалістів, спрощення навчальних планів та програм, скасування виконання дипломних робіт як однієї з форм самостійної наукової роботи студента (1929 р.). Зазначені заходи у свою чергу зменшували вагомість самостійної науково-дослідницької роботи студентів під керівництвом викладача, можливості виявлення обдарованої молоді для наукової роботи. Натомість, набирали розвитку психолого-педагогічні напрями досліджень, що сприяли формуванню навичок експериментальної роботи студентів у вищих навчальних закладах та наукових установах.

Логіко-системний аналіз «навчального плану факультету профосвіти» і пояснювальної записки до нього 1921 р. [16] дозволяє зробити висновок про те, що в порівнянні з традиційним для університетської форми освіти академічним вивченням навчальних предметів, самостійна робота слухачів здійснювалася під час співбесіди і «колективного пророблення вихідних точок спільного світогляду», особливо широке використання якого рекомендувалося при читанні економічних, філософських і соціально-політичних курсів. Завданнями спільного «пророблення» визначалися – формування у процесі колективного обговорення спільних світоглядних позицій і встановлення зв'язку з особистим життєвим досвідом студентів, використання матеріалів, узятих з життя [16, арк. 125]. Такий підхід дозволяв формувати у студентів якості активного пропагандиста й утверджувати у їхній свідомості соціалістичні погляди. Виконання навчальних курсів повинні були мірою можливостей проводити принципи навчання на виробничому процесі» [16, арк. 126].

Як свідчать архівні джерела, у пояснювальній записці навчального плану факультету професійної освіти ІНО здійснювалося практичне спрямування навчальної роботи, а основним змістом самостійної методичної й педагогічної роботи студента визначався дослідницький характер. «Усе ґрунтується на досвіді, – наголошувалося в пояснювальній записці, – й досвід веде до теорії, до перевірки старих положень і пошуків нових висновків» [16, арк. 127].

Головним завданням фахової підготовки на факультеті професійної освіти було ознайомлення з методами організації навчальної діяльності. В основі зазначених методів вагоме місце відводилося самостійній роботі студента. В основу побудови навчального плану секції були покладені три групи знань, що охоплювали всі три курси ІНО і були спрямовані на: 1) ознайомлення з формами й методами мислення, 2) вивчення мовлення і письма; 3) вивчення елементів творчості і методів критичного аналізу [16, арк. 133–134].

Результати наукового пошуку дозволяють стверджувати, що самостійна робота студентів під час фундаментальної професійної підготовки домінувала на 3-му курсі. Зокрема, у підготовці й під час проведення семінарських занять із методів зображення (35 год.), екскурсійного методу (100 год.), організації шкільного життя й клубної роботи (100 год.), проектування профшкіл і технікумів (35 год.), організації профшкіл і технікумів (100 год.), огляду навчальних матеріалів і посібників (35 год.), розроблення навчальних планів і програм (35 год.) [16, арк. 120–134]. Отже, слід зазначити, що самостійна робота студентів була основним методом професійної підготовки майбутнього фахівця.

Згідно з Кодексом законів про народну освіту УРСР, що був затверджений 1 листопада 1922 р., розпочався своєрідний шлях розвитку народної освіти в Україні, у якій інститути і технікуми отримали статус вищих навчальних закладів у галузі професійної освіти, а головними напрямками цієї освіти були визначені такі, як соціальне виховання, профосвіта й політпросвіта [8, с. 34–37]. Розпочався другий етап реформи вищої освіти, який стосувався уточнення структури, навчальних планів і програм інститутів народної освіти, викладацького складу, методів роботи задля зміцнення їх зв'язку зі школою. Відбулася уніфікація структури ІНО, в якій були виокремлені факультети (соціального виховання – «факсоцвих», професійної освіти – «факпрофос» і політичної просвіти – «факполітпросвіт»), а всередині факультетів – секції. Почав активно втілюватися курс на індустріалізацію й агрономізацію професійної освіти, намічений у Кодексі законів про народну освіту. Визначалося питання про введення циклу виробничих дисциплін, які мали зорієнтувати майбутнього фахівця у виробництві, технічній літературі, організації праці й виробництва, технологічних процесах [6].

У навчальному процесі вищої школи зазначеного періоду вагома роль відводилася розвитку самостійної роботи студентів. Організації, які створювалися згідно з Положенням «Про студентські організації при Інститутах УРСР» (від 14.10.1922 р.) задля задоволення матеріальних і культурних потреб студентів, відігравали свою роль і в організації їх самостійної навчально-пізнавальної діяльності [18, арк. 178–179]. Одним із видів студентських об'єднань були загальні організації: студкоми, фабкоми, курскоми, діяльність яких була спрямована на задоволення потреб студентського колективу (інституту, факультету, курсу тощо). Загальностудентські організації були обов'язковими для всіх вищих закладів освіти. Не перебільшуючи значення діяльності таких студентських об'єднань у зазначений період попри їх політизованість, слід підкреслити їх позитивну роль (студкомів, курскомів) у контролі за навчальною дисципліною студентів, розгляді успішності і поведінки студентів на своїх засіданнях тощо. Можемо відзначити не лише роль студентських організацій, як помічника адміністрації вищого навчального закладу щодо контролю за самостійною навчально-виховною роботою студентів, але й у розвитку самодіяльної роботи студентів у позанавчальній діяльності – у роботі гуртків, товариств, художньої самодіяльності тощо. Спеціальні організації були зорієнтовані на задоволення спеціальних потреб всього колективу студентів або ж його групи: наукові гуртки, кооперативні об'єднання, каси взаємодопомоги тощо. Їх діяльність надавала офіційний дозвіл на організацію наукових гуртків у вищій школі, сприяла організації самостійної науково-дослідницької роботи студентів. Представники студентських організацій входили до керівних органів інституту, що надавало змогу вносити пропозиції щодо навчального процесу й про потреби студентства на засіданнях факультету, навчального закладу тощо [18, арк. 178–179].

Ураховуючи ситуацію у країні, на управлінських засіданнях та конференціях розглядалися питання про необхідність створення умов для самостійної роботи студентів вищої школи зазначеного періоду у просвітницькій роботі. Так, від завідувачів губернських підвідділів соціального виховання (1922) на конференції прозвучали звернення до Наркому України «прийняти енергійні заходи про постачання посібниками і канцелярським приладдям до початку навчального року, покращити видавничу діяльність у центрі і надати можливість ініціативам

самодіяльності на місцях» [15]. Необхідно зазначити, що більшість студентів вищих закладів освіти досліджуваного періоду були задіяні у просвітницькій роботі у боротьбі із ліквідацією неграмотності, в організації роботи курсів для підготовки необхідних для цього кадрів.

Логіко-системний аналіз архівних матеріалів дозволяє відзначити, що в пояснювальній записці до навчального плану 4-місячних курсів для підготовки працівників для ліквідації неграмотності (1922/23 н. р.) визначені основні форми і види практичних самостійних робіт слухачів: доповіді, диспути, семінари із обов'язкової і спеціальної частин навчального плану; огляд установ і організацій, що займаються ліквідацією неграмотності; дослідження стану організації ліквідаторських пунктів і відвідування уроків; складання роздавального матеріалу для роботи із ліквідації неграмотності; складання букварів і рецензій на чинні букварі; організація пунктів ліквідації неграмотності; відвідування і робота в політико-просвітницьких організаціях; проведення пробних занять на ліквідаційних пунктах [19, арк. 132–132 зв.].

Згідно з програмно-методичними рекомендаціями до навчального плану місячних курсів для підготовки працівників з ліквідації неграмотності (1922/23 н. р.) на самостійну роботу слухачів було відведено 240 год. із загальної кількості годин – 600 год. [19, арк. 133–133 зв.]. Пояснювальна записка до навчального плану 6-місячних курсів із підготовки інструкторів соціального виховання (1922–1923) визначала такі види самостійної роботи слухачів курсів: самостійна робота у студіях мистецтв; організація студій у дитячих закладах; самостійне проведення екскурсій на фабрики і заводи, самостійне проведення спостережень у природі, екскурсії у культурно-масові заклади, самостійна робота в майстернях (по 15 осіб), самостійна робота із с/г., вивчення роботи дошкільних закладів, самостійне проведення ігор, самостійне проведення гімнастики, самостійне проведення спортивних розваг [19, арк. 119–131 зв.].

Саме методика організації самостійної роботи студентів під час викладання виявилася важливою стороною навчального процесу, яка у кінцевому результаті визначала якість підготовки фахівців. У зазначений період в ІНО розгорнулись дискусії щодо методів і форм перевірки знань студентів між професорами традиційної університетської школи і викладачами «нової школи». Професори університетської школи наполягали на необхідності викладання лекцій як єдиного методу викладання і на екзаміні як основній формі перевірки знань студентів. На протипагу такій позиції, викладачі «нової школи» висловлювалися про лекційну систему навчання як про мертвий метод, що віджив. Зокрема, на нараді ректорів (1924) зазначалося, що лекційна система здається до архіву, а її застосування в навчальному процесі можливе лише за умови «дороговизни» або ж відсутності книг [20, с. 219]. Водночас необхідно підкреслити, що вияви лібералізму в жорстко регламентованому комплексі навчання студентів, як вільне відвідування лекцій, індивідуальні плани для відмінників, можливість вибору факультативних дисциплін виявилися лише спробами надати системі вищої освіти гнучкості та динамічності.

До позитивних тенденцій слід віднести введення, а саме з 1922 року, відбувалось установлення в інститутах стипендій, що сприяло стимулюванню виконання самостійної роботи студентів. У квітні 1927 року Уряд УРСР прийняв постанову «Про обов'язкову службу студентів-стипендіатів вищих шкіл», згідно з якою випускник після закінчення вищого навчального закладу мав відпрацювати за фахом за кожний рік одержання стипендії, у разі порушення, його могли віддати до суду [1, с. 522]. Нами досліджено документи, що засвідчують клопотання щодо звільнення від оплати за навчання студентів співробітників профосвіти як вид преміювання духовними цінностями та надання можливості продовжувати здобувати вищу освіту [18, арк. 151–159]. Також практикувалася відстрочка складання колоквіуму студентами на інший період (зокрема В. Гончаров з 1 триместру до 1 січня 1923 р.) [18, арк. 151]. Навчальний план ІНО передбачав самостійну практичну роботу студентів на семінарах і у студентських клубах, відвідування дошкільних установ (для III–IV курсів) [7, с. 558–559]. У 1923/24 н. р. в ІНО було введено, як обов'язкове, проходження студентами педагогічної практики. У 1924/25 н. р. відповідно до заходів щодо виконання постанови ЦК РКП(б) від 2 лютого 1925 року «Про найбільшчі задачі у справі встановлення зв'язку вузів з виробництвом», уже 65% студентів пройшли практику [5, с. 78].

Згідно з постановою «Про введення в дію Кодексу законів про народну освіту» у 1923 р. були створені спеціальні органи навчально-методичної діяльності – предметні комісії, у період їх створення студентам було надано право мати у предметних комісіях своїх представників із вирішальним голосом, партійні ж органи пропонували для участі в них студентів-комуністів.

Секретарем предметної комісії призначався студент, який разом із головою комісії – професором, фактично керував її роботою. Як свідчать наукові джерела, студенти – члени комісії, були краще організовані за викладачів. Вони встановлювали порядок денний засідань предметних комісій, попередньо розглядали питання, що будуть обговорюватися на засіданнях, виносили відповідні рішення спільних із професорами засідань і відстоювали їх [3, с. 160–161].

Водночас, тенденції становлення теорії і практики самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищої школи в Україні залишалися достатньо суперечливими. Контроль за виконанням самостійної роботи студентів у вищій школі виконують предметні комісії, які у процесі боротьби за якість підготовки фахівців пропонували, окрім лекцій, широко практикувати лабораторно-практичні заняття, екскурсії, семінари, а також деякі форми самостійної роботи – підготовку виступів, доповідей, рефератів, які «мали бути багаті за змістом і виголошуватися тільки в усній формі» [9, с. 60]. Пропонувалося «приділити увагу самостійній роботі студентів у бібліотеках, архівах, лабораторіях та вдома...». Однак, зазначимо, що головною метою такої організації навчання проголошувалося одержання базового обсягу знань, поданих у готовому вигляді [2, с. 9], тобто репродуктивними видами самостійної роботи студента.

Науковці, аналізуючи стан вищої школи у 20-х рр. XX ст., зазначають, що більша частина ВНЗ мала недостатню навчальну та матеріальну базу та слабку постановку самостійної науково-дослідної роботи. Як свідчать наукові джерела, політизованість основних засад самостійної роботи студента у зазначений період мала теж місце. Як зазначає В. Майборода, для виконання державних вимог із питань самоосвіти до педагогічного циклу, зокрема, Харківських вищих педагогічних курсів було вміщено викладання таких окремих дисциплін, як «Вивчення закладів політосвіти», «Політико-виховна робота з працівниками соціального життя» [9, с. 32]. Зазначимо, що дослідниця Н. Сидорчук дотримується такого ж підходу, визначаючи період 1917–1928 рр. як період становлення професійної самоосвітньої діяльності, яка здійснювалась виключно як політсамоосвіта. Слід сказати, що роль політосвіти в інститутах запроваджувалася у вигляді певного соціально-політичного наукового мінімуму [8, с. 35–36], оскільки була офіційно закріплена у Кодексі законів про народну освіту УРСР, де підкреслювалося, що «інститут підготовлює організаторів-керівників вищої кваліфікації для широких галузей народного господарства і державного будівництва» [8, с. 35].

Логіко-системний аналіз наукових джерел дозволяє зауважити, що урядові циркуляри визначали завдання щодо посилення роботи в партійних осередках на робітничих факультетах при вищих навчальних закладах. Указувалося на необхідності мобілізації студентів-комуністів у осередках, у яких вони навчаються (Циркуляр № 455 «Об улучшении работы в комсомольских высшей школы» (12.10.1922 р., № 5806). Зазначеним документом вносились пропозиції створювати марксистські гуртки, проводити партійні семінари. Аналогічні звернення лунали і до викладачів, які повинні були незалежно від партійної приналежності активно проводити роботу у вищих навчальних закладах за місцем роботи [18, арк. 110].

Як свідчить аналіз наукових джерел, період (1921–1932 рр.) характеризується відмінною ознакою боротьби та єдності суперечностей. З одного боку, – це етап експериментування й новаторства у вищій школі [13, с. 60], з іншого, – вершину ієрархії канонів займає блок ідей марксизму-ленінізму як соціально-політичного вчення. Для предмета нашого дослідження важливо зазначити, що методичний аспект самоосвіти у зазначений період визначав розвиток прогресивних форм і видів самостійної роботи з молоддю [10; 12, с. 12]. Однак, незважаючи на політизованість завдань самоосвіти в окреслений період, розгляд питання її розвитку на державному рівні мав і позитивні наслідки у пошуку форм і видів самостійної роботи молоді з першоджерелами, книгою, формуванні навичок конспектування й підготовки молодих людей для виступів перед аудиторією.

Зазначимо, що під час створення нової моделі професійної діяльності фахівця у середині 20-х рр. минулого століття центр ваги самостійної роботи студента було перенесено з оволодіння чистою наукою на розроблення й запровадження у навчальний процес методів навчання. Після періоду розроблення зовнішніх організаційних форм освітніх закладів та «доби закріплення радянської системи освіти» з 1924/25 н.р. нарком освіти перейшов до «доби поглибленої методичної роботи» – пошуків методології і методики нової освітньої теорії і практики [5, с. 78]. Підкреслимо, що атмосфера застою призвела до поступового утвердження у практиці вищої школи одноманітних форм і універсальних методів навчання і виховання,

застосування їх без урахування потреб та інтересів студентів. Активні методи і форми самостійної роботи зазнали нищівної критики. Висока ідеологізація науки перетворювала викладачів, науковців, студентів на слухняний персонал. Самостійна робота студента у таких умовах позитивно оцінювалася виключно як виконавська і полягала в чіткому виконанні репродуктивних видів завдань викладача з конспектування заполітизованих матеріалів і першоджерел, виконанні репродуктивних завдань «бригадира» тощо. Було визначено основні засади централізованої системи керівництва вищої школи. Виявами зазначеної тенденції було встановлення псевдодемократичного керівництва навчально-виховним процесом у вищій школі.

Отже, визначаючи в організації професійно-педагогічної підготовки студентів в інститутах народної освіти позитивні результати, необхідно зазначити про певні недоліки: передовсім ІНО відрізнялися від університетів характером організації самостійної науково-дослідницької роботи, яка була відокремлена від навчальної діяльності ВНЗ і зосереджувалася на спеціальних науково-дослідницьких кафедрах; інститут не давав своїм випускникам спеціальних наукових знань, що не відповідало вимогам спеціально-предметної підготовки майбутніх викладачів (математики, фізики, хімії, біології, історії, географії, мови і літератури) й унеможливило змістову самостійну науково-дослідну роботу студентів; курсове навчання виявилось оптимальною формою організації самостійної роботи майбутніх спеціалістів в умовах адміністративно-командної системи управління вищою освітою; організація політосвіти майбутніх спеціалістів, хоча і надавала студентам навичок роботи з науковими джерелами (конспектування, виписки, цитати, замітки тощо), однак надто політизувала зміст самостійної роботи майбутніх фахівців; у зазначений період знижувалася роль професорсько-викладацького складу у вищій школі, зменшувалася частка лекцій та зростало значення самостійних, так званих лабораторних занять студентів.

Визначаючи місце інститутів народної освіти на етапі творення національної системи вищої школи, слід констатувати такі позитивні зміни у професійній підготовці фахівців щодо предметного поля дослідження: у вищій освіті було взято курс на посилення професійної спрямованості самостійної роботи студентів, на покращення підготовки майбутнього фахівця до майбутньої діяльності; відбувся суттєвий вияв самостійної роботи студентів під час педагогічної підготовки, виокремлення педагогічної практики й надання їй різних форм самостійної роботи студентів (педагогічної, громадсько-політичної, політехнічної), що в попередній університетській програмі було відсутнім; центр ваги в організації навчального процесу переміщався з оволодіння чистою наукою на самостійну роботу як метод навчання. Самостійна робота студента у професійній підготовці набирала певних спільних тенденцій, що в цілому відповідали загальному розвитку вищої школи й державній політиці в галузі освіти, а саме: загальна багатопредметність, політизація професійної підготовки, посилення психолого-педагогічного складника, індустріалізація й агрономізація професійної педагогічної освіти, превалювання загальноосвітньої і суспільно-політичної освіти над фаховою тощо.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в актуалізації провідних ідей вітчизняної педагогічної думки щодо проблеми розвитку теорії та практики самостійної роботи студентів у навчальному процесі сучасного вищого закладу освіти.

Література

1. Бенера В. Є. Самостійна робота студентів у вищій школі України: історичні трансформації (друга половина XIX – кінець XX ст.): [монографія] / В. Є. Бенера. – Рівне: ПП ДМ, 2011. – 640 с.
2. Вища школа Української РСР за 50 років: у 2-х частинах / [керівник авт. кол-ву, відп. ред. В. І. Пітов]. – К.: Вид-во КДУ. Ч 1. (1917–1945 рр.) – 1967 – 395 с.
3. Глузман А. В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования: [монографія] / А. В. Глузман. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 1997. – 312 с.
4. Дем'яненко Н. М. Ретроспектива вищої педагогічної школи України: Обрунтування періодизації / Н. М. Дем'яненко // Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис. – Рівне: ПП Барішев К. В. – 2010. – №3 (38) – Т. 1. – С. 69–75.
5. Діяльність Наркомун освіти УРСР за 1924/25 рік. – Х.: Держ. вид-во України, 1926. – 163 с. – С. 78–79.
6. Зарецкий М. Производственные дисциплины в педагогических учебных заведениях / М. Зарецкий // Шлях освіти. – 1923. – № 7–8. – С. 72–81.
7. Історія Київського університету. 1834–1959 / [відп. ред. О. З. Жмудський]. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 629 с.
8. Кодекс законів о народном просвещении УССР. – Х.: Издание НКП УССР, 1922. – 77 с.
9. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1992) / В. К. Майборода. – К.: Либідь, 1992. – 196 с.
10. Педагогическая энциклопедия / [под ред. А. Г. Калашникова]. – М.: Работник просвещения, 1992. – 894 с.
11. Равич-Щербо Е. Переподготовка работников просвещения / Е. Равич-Щербо // Путь

просвещения. – 1924. – № 30. – С. 30–31. **12. Сидорчук Н. Г.** Організація самоосвітньої діяльності майбутніх учителів: теорія та технологія формування: [монографія] / Нінель Сидорчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2004. – 168 с. **13. Сухомлинська О. В.** Историко-педагогичний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : АПН, 2003. – 68 с. **14.** Третье Всеукраинское совещание по просвещению (15–27 июня 1921 г.): Выдержки из материалов работы пленума и секций: Резолюции. – Харьков, 1922. – 207 с. **15.** ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 2, спр. 563, 1921 р., 19 арк. **16.** ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 2, спр. 281, 1921 р., 134 арк. **17.** ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 1, спр. 416, 1919 р., 34 арк. **18.** ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 2, спр. 254, 1922 р., 179 арк. **19.** ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 2, спр. 1227, 1922/23 н. р., 133 арк. **20. Чанбарисов Ш. Х.** Формирование советской университетской системы / Ш. Х. Чанбарисов. – М. : Высшая школа. – 1988. – 255 с.

УДК 37.026

Лариса Герасименко

ПОНЯТТЯ ШКІЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ СПАДКУ П. КАПТЕРЕВА

Герасименко Л. В. Поняття шкільної дисципліни в педагогічному спадку П. Каптерева.

У статті проаналізовано погляди видатного педагога другої половини XIX–початку XX століття П. Каптерева щодо ролі дисципліни в педагогічному процесі школи. Розглянуто виховний потенціал дисципліни, способи її організації та управління нею.

Ключові слова: педагогічний процес, дисципліна, внутрішня дисципліна, дисциплінованість.

Герасименко Л. В. Понятие школьной дисциплины в педагогическом наследии П. Каптерева.

В статье проанализированы взгляды выдающегося педагога второй половины XIX – начала XX века П. Каптерева относительно роли дисциплины в педагогическом процессе школы. Рассмотрен воспитательный потенциал дисциплины, способы ее организации и управления.

Ключевые слова: педагогический процесс, дисциплина, внутренняя дисциплина, дисциплинированность.

Gerasyenko L. V. The concept of school discipline in the pedagogical legacy of P. Kaptieriev.

The article analyzes the views outstanding teacher of the second half of the nineteenth–early twentieth century P. Kapteryeva on the role of discipline in the pedagogical process of the school. Considered educational potential discipline, how the implementation and regulation.

Key words: pedagogical process, discipline, domestic discipline, discipline.

Сучасні процеси реформування в освіті, спрямовані на гуманізацію та демократизацію, внесли суттєві зміни в організацію шкільного педагогічного процесу і в систему взаємовідносин між учителями й учнями. Така ситуація вимагає впровадження дисципліни, яка б сприяла формуванню в учнів гуманістичних цінностей та індивідуальної свободи, поняття про права людини та громадянську відповідальність. Праці сучасних педагогів Л. Адріанової, В. Гмурмана та М. Левітова, присвячені дослідженню ролі дисципліни в середній загальноосвітній школі; О. Горчакової, яка розглядала дисципліну у контексті гуманістичних поглядів М. Пирогова; історичні роботи З. Палюх, С. Самаріної про дисципліну в історії шкільної освіти України другої половини XIX – початку XX століття становлять цікавий матеріал, наштовхують на подальші роздуми, підводять до висновку про складність і невичерпність проблеми дисципліни. Бажання сприяти її ґрунтовному розробленню спонукало до вивчення поглядів видатного вітчизняного педагога другої половини XIX – початку XX століття П. Каптерева, який розкрив виховний потенціал дисципліни та запропонував оригінальні методи її регулювання.

Мета статті – проаналізувати погляди П. Каптерева на дисципліну як засіб виховання в педагогічному процесі загальноосвітньої школи, методи її впровадження та регулювання.

Педагогічний процес у дидактиці П. Каптерева системо утворювальне поняття, що дозволяє ґрунтовно й багатогранно представити взаємопов'язану діяльність учителя й учнів, спрямовану на сприяння саморозвитку останніх, їх вдосконаленню відповідно до визначеного ідеалу і з урахуванням індивідуальних особливостей. Навчально-виховний процес об'єднує в спільній діяльності багатьох людей, вимагає використання різних форм організації навчання,